

VALASTYÁN TAMÁS

Eredendő kiazmusok

A TEST MINT A KÖZTES VILÁG FENOMÉNYJE BORBÉLY SZILÁRD KÖLTÉSZETÉBEN

„Az ember hagyja, / hogy az élet megejtse.”¹

Különös mondattal kezdődik Borbély Szilárd költészete: „*A líra meghalt*, a vers testté lett.”² E mondat feszültségének gócpontját az képezi, hogy a költő a vers lényegeként a lelket állítja. Tudniillik csak így lehetséges revelációként a testté lett vers képzete. Eszerint a lírát a lélek telíti étellel, de immár az, ami átlelkesíti a verset, végképp elenyészett. De mi lenne az ezzel a nagyszabású halállal létrejött új szituációban a testté lett vers lényege? Nem kevésbé meggondolkoztató az ezután olvasható mondat sem: „A test pedig orpheuszi természettel bír.”³ Bár nem is olyan szokatlan, tehetjük hozzá, hiszen az európai költészeti tradícióban Orpheusz a költők prototípusaként jelenik meg. Az viszont már megütköztető, hogy Orpheusz a testével van jelen Borbély Szilárd költészetében ebben az iniciális mondatában. Milyen szerepet, funkciót tölt be itt a test, hogy a protolirikus általa, benne lép színre? A testté lett vers, a verstest, a sajátos kiterjedéssel, hangterjedelemmel, a tereket bejáró vándorlás horderejét képező materialitással bíró entitás, a szétszaggatottságában is teremtésre képes eleven erő születik itt meg: az énekes, aki hangját, kézjátékát kölcsönzi a szeleknek, hogy azok igazán zúgjanak, aki a köveket kifordítja önnön atavisztikus lényegükből, a mozdulatlanságból, hogy meginduljanak felé. Aki alászálló vándorlásával az egymástól szigorú rendben elkülönült létszférákat megnyitja egymás felé, legalábbis még a mítoszokban is, mint ismeretes, igen keveseknek adatik meg lejutni Hadész birodalmába. Orpheusznak sikerült. Egész testében, teljes testével lejutni az éjszaka övezetébe.

Talán ezért is folytathatja Borbély Szilárd iniciális mondatait ekként: „Vagy a folyton megújuló Hold, amely épp visszatéréseivel tagolja a létező dolgok ritmusát. Talán a Hold is orpheuszi.”⁴ Igen, a költő képes a Hold zónájában is dalolni. A Hold pedig, ez a meghatározott rendben fogyatkozó, majd újratelítődő égi test (sic!), ezzel a kozmogóniai távlatokat emberi perspektívába szelídítő mozgásával a test változásait, kríziseit idézi – a lélek szignifikánsan változatlan jellegéhez képest. A holdnak, Orpheuszhoz hasonlatosan, hatalma is van, mert ritmizálja a dolgok létezését, valamint sziderikus fényénél más megvilágításba helyezi az általa ritmizált létezőket. „Miként a legendák szentjeinek teste – folytatja a költő –: miután megszabadult a lélektől: hatványozottabban volt képes csodát tenni.”⁵ A csoda a testen, a testtel, a testben történik. A test a vers indíciuma.

Kezd hát határozott körvonalat ölteni a testté lett vers gondolata: a csoda, ez a megszokott, szokásos létrendtől radikálisan elütő esemény, sőt az az esemény, amely magát a megszokottságot, a konvenciót zavarja meg s kavarja fel alapjaiban, a test révén történik meg a világban, általa olvashatók az élet adódásának felkavaró, hátborzongató, kruciális fordulatai, amelyek alapvetően a formával, a formaalkotással vannak kapcsolatban, s ily módon magával a poézissel. Márpedig „a költészet nem szűnt meg a csoda felé terelni képzeletünket”.⁶

Ebből a rövid bevezetőből is kitűnhetett, hogy Borbély Szilárd költészetének alapító szavai között milyen kitüntetett szerepet játszik a test. Mi több, Borbély Szilárd költészetét a test alapítja: „a vers testté lett.” De továbbra is kérdezhetjük: mi-féle testről van itt szó, amely költészetet képes alapítani. A sejtelemmé vált affirmáció, a hanggá vált sejtelem, a betűvé vált hang, a szóvá rendeződő betű, a mondatá konfigurálódó szó, a verssé egybegyűlő s összeálló mondat teste ez? Természetesen, ha így kérdezzük, akkor igennel válaszolhatunk. De nekünk most azt érdekes kérdeznünk inkább, hogyan válhat alapító szóvá a test? S ha ezt kérdezzük, arra szükséges tekintettel lenni, hogy mindazt a fokozódó sort, az affirmációtól a versig, miért és hogyan teszi lehetővé a test. Hogyan származhat a testből a kezdet mint eredendő affirmáció? A válasz a térben megjelenő test, valamint a testet kijelölő tér viszonyát firtatja. Tulajdonképpen a dimenzió felmérését, ahogyan Heidegger mondaná.⁷ Az ég és a föld közöttjének, a közelség és a távolság eme lehetőségterének a latolgatását. Annak végigkövetését, ahogyan pl. egy madár röpte kijelöli az ívet, létének rendjét, azaz idejét és terét az égben. Ezzel a vonással van dolga a költőnek, a madár testének nyomával az égben, amint azt pl. Hölderlinnél olvashatjuk: „Mégis jegyzi viharmadarunk az időt míg a csúcsok / Közt, magasan lebeg el...”⁸

Ugyanakkor a tér és a test viszonya már egy világot feltételez s rendez be, éppen ez a viszony a világ. Tehát ha ezt a viszonyt faggatjuk, már benne vagyunk egy világban s még mindig nem tudjuk, hogyan kerültünk bele. De hát tudhatjuk-e ezt egyáltalán? Ez a most egyszer csak hirtelen fellépő s megtapasztalható zavarodottság onnan ered, hogy a világunkban anélkül keletkeztek és lettek vonatkozások, amelyekbe beleszövődtünk énként, mondjuk, a kívül és a belül, a fent és a lent, a magas és a mély viszonylatai, hogy az ennek ezekhez a vonatkozásokhoz, viszonylatokhoz való kapcsolódását tisztáztuk volna. A tisztázás itt pusztán annyit jelent, hogy megéljük/átéljük e viszonyokhoz való viszonyunkat. Voltaképpen beleszületünk e viszonylatokba, vagy még precízebben: beleszülünk magunkat, beleszülnek minket e viszonylatokba. Márpedig világ nem lehetséges átélés, élet nélkül. Anélkül, hogy születnénk, szülnénk. Aminek lehetővé kell tennie a világot, az az élet. S ha Borbély Szilárd költészetében a test alapító szava szerint jön létre a kezdet, akkor a testnek kell képeznie az élet alapját. A test az élet itt. A testből ered az élet.

Ami azt is jelenti, hogy ebben a költészetben a halhatatlanságnak is az élet felől szükséges nyomatéket kapnia, azaz muszáj zárójelbe kerülnie. A halhatatlanság felfüggesztése a halál. Pontosabban az élet és a halál sajátos ritmizáltságú, szakadó történése. Borbély Szilárd költészetében rengeteg halál történik. Különösen az *A Testhez* című, alcíme szerint ódákat és legendákat tartalmazó kötetében. Az életműben eddig a könyvig történő s olvasható halálokhoz képest az *A Testhez* ódáiban és legendáiban az a megrázó, sőt elborzasztó, hogy az élet abortálódik, eredendőségében szakad meg. Olyan életet sújt halál, amelynek még nincs, úgy mond, világfaktora, világvonatkozása, amelynek nincs kívülsége. A kiterjedés még nem viszonylatokban mért, helyesebben a másik még a tiszta önmaga része, a magzat az anyáé és az anya a magzaté. Az élet a pusztá önadódás kavernózus állapotában jelenik meg s tűnik is el, az anyaméhben. Az abortuszhalál magát a puszt-

ta alanyi életet fojtja el, ezért különösen elborzasztó. A test ad helyet, a test jelöli ki a térnek ezt az elemi kavernózus, intimen magába záródó kiterjedését, ahol lezajlik az élet eredendő önadódásának, valamint ezen önadódás elvételének drámája.

Mindez a konkrét versbeszéd alakulása vonatkozásában egyedülálló feladatot jelöl ki a költő, illetve a befogadó számára egyaránt.⁹ Nevezetesen: hogyan képesek a test ezen elemi, poétikailag, prozódiailag, sőt prosopopeiailag releváns előállításának, illetve kihívásának megfelelni. Azaz – a feladat költő felőli megközelítésében – hogyan képes a lírai én a test(i)ben mint közegben konfigurálódni, illetve – a feladat befogadói megközelítésében – a lírai én ily módon szituált testiesülése révén létrejött világban az olvasó hogyan rendezkedik be. A modern költészet egyik legizgalmasabb problémája az, hogy a versben keletkezett s általa karakterizálódó én egyedisége miképpen ragadható meg. Hogy a versbeszéd koncentrált lét- s formarendjében a mindig másként szituálódó én ne maradjon az általánosság szintjén, befogadóként ne hagyjuk ott az általánosságban. Különös szolítását halljuk meg, sajátos kontúrajait vegyük észre s akként tapasztaljuk meg, ami/aki ő maga. Ezt a mással összetéveszthetetlen egyedit nevezzük szingularitásnak. A Borbély Szilárd verseiben fellépő szinguláris lírai én meghallása és megtapasztalása a feladat.

S itt szükséges megjegyezni, hogy az így felfogott, tehát szingularitásában megértett lírai alany önformáló képességét is a testnek az életre, illetve az életnek a testre való ráutaltságából, ebből a megkerülhetetlen egymásrautaltságból, eredendő kiazmusból próbáljuk meg értelmezni.

Nos, a szinguláris létnek, az alanyiságnak ezt a koncentrált s eredendően az életből adódó jellegét mások mellett Michel Henry próbálja meg konzekvensen végiggondolni. Am hogy eljussunk az életnek ehhez a Henry-féle eredendő alanyiságához, vagy ahogyan ő fogalmaz, az önátéléshez, „amit az élet önmagáról nyer a maga eredendő ipsiszeitálásában”¹⁰ – látnunk kell a világot is, amit az élet a maga egyediségében létrehoz, ipsiszeitálásában fenntart. Persze kérdés, miért ez a fordított rend, ez a fordított útjárás. Mert a testet követjük, Borbély Szilárd líravilágában a testtel vándorlunk, e világban a testtechnikákat és a teststílusokat olvasuk. Mert a világra jött test *beszél* az életre kelt, de világviszonylatok nélküli testről mint önmaga részéről, helyesebben nem is *részéről*, hanem önnön lehetetlen-megvalósulhatatlan egyed(ül)i másikjáról: egy abortált életről. A testtechnikákból és teststílusokból pedig bőven van ebben a világban, sőt a befogadó először azt regisztrálhatja olvasva *A Testhez* ódáit és legendáit, hogy e világot a testi viselkedésünkben rögzült módusok, tárgyak és képek, szimbólumok, metaforák adják ki, népesítik be, teszik egyáltalán lehetővé. „A test a lehetőség-feltétele mindennek, nemcsak az életnek, a mozgásnak, a cselekvésnek, hanem még a nyelvnek is, a szó kimondásának.”¹¹ A test és a nyelv viszonylatait szükséges tehát boncolgatnunk. Persze a nyelv lehetőség-feltételeként értett test nem szabad, hogy eltakarja e viszony másik oldaláról kezdeményezett aktivitás horderejét, tudniillik a nyelv (vagy beszéd) teherbíró képességét vagy határát: „a költő mindössze annyit akar megmutatni (...), amennyit a nyelv látni enged.”¹² Ennek a világnak a megtapasztalhatóságát, test és nyelv egymás általi, kiasztikus íródását s olvashatóságát, Bern-

hard Waldenfels fordulatával élve, a természetesség és a mesterségesség viszonylatai határozzák meg.

Állíthatjuk, hogy bármit látunk, hallunk, teszünk a világban, rápillantunk valakire, meg szeretnénk simogatni valakit, el szeretnénk utazni valahova, közel hajolunk valamihez, amikor fáj valami, amikor valakinek örömet szerzünk, amikor egy sikolyra felkapjuk a fejünket stb. – mindezek végbemenését, véghezvitelét az „intenció, reprezentáció, szabály, konstruktum, önorganizáció, jellemző különbségtétel vagy érvényesítési igény” szerint jellemezhetjük, olyan „*második rendű fogalmak*, azaz reflexiós fogalmak [szerint], amelyek állandóan annak *jellegét és módját* illetik, *abogyan* valamit »tapasztalunk«.”¹³ Az, hogy mindez implicite vagy expliciten történik, spontán módon megy végbe vagy csinálnak látszik, kauzálisan és okkasionálisan szabályozza magát vagy egyfajta megismételhető metodikához igazodik, szituatívan és kontextuálisan ágyazódik a létbe vagy pedig megszámlálhatóan és kiismerhetően zajlik le – a világ tapasztalhatóságának, átélésének szempontjából voltaképpen mindegy. „A természetesség és mesterségesség ebben az értelemben élményeink, viselkedésünk és kommunikációnk ellentétes *móduszeit* alkotják, s ezek *adverbiálisan* meghatározottak egészen a születés és a halál határeseteiig. E móduszok testi viselkedésünkben rögzülnek.”¹⁴

Ezeket a modális rögzüléseket, rögzült móduszokat a köztes világ zónájának nevezhetjük. E rendkívüli gazdagságú és különbözőségű világövezetben, melyet egyként benépesítenek az anyagi világ és az organikus élet alakzatai, kellékei és készülékei – a test, a testies képezi a konstans mozzanatot. A testi viselkedés nyálábjába csomózódnak össze a mesterséges és természetes dolgok, aktivitások. Ha innen, erről a pontról pillantunk *A Testhez* című kötet világába/világára, ott rögtön észrevehetjük, hogy a gravitációtól kezdve a szüzességen, a síráson, a névelőn, a szép beszéden és a dadogáson át a kerékpárig, a szemetes kosárig, a bizalomig, az anatómiáig és az alázatig mennyi minden belefér ebbe a köztességbe. Leginkább persze az a tömény fájdalom és rettenet, amely a veszteséggel születik, az élet útjára lépő, de meg nem született test körül kavargó. Ha az elvetélt, az elvét(et)ett, mégis élő testet szeretnénk kikérdezni ebben a líravilágban, akkor el kell lépnünk ettől a világtól. Pontosabban: a világtól magától kell visszább lépnünk. Hogy ennek a lépésnek a radikalitását felmérjük, idézzük ismét Henry-t. Ő úgy fogalmaz, hogy „a világban nincs jelen semmiféle élet. A világban az élet nem mutatkozik meg”.¹⁵ Ezért az élet nem ontológiai meghatározottságú, hanem alapvetően fenomenológiai. Eme fenomenológiai jellegzetesség azonban, ha fogalmazhatunk így, a lehető legvégletesebben érvényesül: voltaképpen a legmélyrehatóbban tartozik magához a megjelenéshez. Maga a megjelenés. Ismét Henry szavaival: „Az élet abban az értelemben fenomenológiai, hogy magát a fenomenalitást jelenti, az adódást mint olyant, mi több, azt az eredendő módot, ahogy ez a fenomenalizáció fenomenalizálódik. Voltaképpen nem is adódás, hanem az adódás adódása, azaz önadódás. Az élet önadódása a következőt jelenti: az élet önmagát adja, az élet önmagát éli át.”¹⁶

Az életnek ez az alapvető ősfeltárulkozása a testben, a testen, a test révén megy végbe. Világra is általa jövünk. „Csak azért jöhetünk világra, mert már életre keltünk.”¹⁷ Ebben az állapotában a test „immár nem pusztán külsődleges test, ha-

nem egyszerismind fogékony és *pathoszteli* hús is, s ezt már minden világi test ismerete magában foglalja”.¹⁸ Az élő testet kell tehát kérdeznünk, a lírai én testi viselkedését szükséges fürkészni, ha egy kicsit is közelebb szeretnénk férkőzni Borbély Szilárd lírájának *A Testhez* című kötetben metamorfizálódó világához. Merthogy a test *képes* a beszédre. Michel Henry nyomatékosan s figyelemre méltó plaszticitással, az organikus metaforicitást mozgósítva írja a test beszédképességéről: „Mintha bizony szenvedéssel és örömmel teli érzékeny húsának belsejében az élet nem mondta volna el nekünk mindig is azt, hogy kik vagyunk.”¹⁹ Ám az alkalom, ami leginkább kínálkozik minderre Borbély Szilárdnál, ugyancsak végletes: az útján épphogy elinduló önadódó, ám világra már nem jött élet alkalma ez. Az abortált élet az önadódásában már feltárulkozott, önnön alanyiségében már szinguláris formát nyert, ám rögtön eltiport, megszakadt élet. Különösen felkavaró mindez, ha maga a test tárja fel, beszél el az ipszeitásában már eleven-egyedi, egyben elvetélt életet. Amikor az élet „önnön tiszta *pathoszteli* radikális immanenciájában tárulkozik fel”.²⁰ Amikor a lírai alany magában a testben formálja meg önmagát, amikor a test válik a lírai énné. Sajátos materialitásban mutatja meg önmagát nyelvén keresztül a test. „A versek brutalitása, pesszimizmusa és roncsolt, akadozó, néhol már-már katonán nyelve elsősorban nem hatáskeltő eszköz, inkább immanens tulajdonság, az átélhetetlen tragédia helyén maradó űrt betölteni igyekvő matéria sajátos jellemvonása.”²¹

A kötet 23. számú, *A szemeteskosár* című darabjában a testi alany szólal meg a maga „fogékony és *pathoszteli* hús” mivoltában. A verstörténést a normál emberi nyelv körülbelül így adná vissza. Egy ötvenedik életévét betöltött asszony visszaemlékezve sorsára elmondja, hogy először huszonöt évesen esett teherbe, de a magzat öthónapos korában diagnosztizálták nála a méhnyakrákot. A műtét után abortuszra került sor. A gyermeket holtan távolították el az anya testéből s egy zöld szemetes kosárba dobták ki. Ezek után nagy dilemma előtt állt a nő: vagy el kell távolítani a méhét, vagy hatalmas kockázatot vállalva, az élet elvesztésének terhe mellett maradhat meg a méhe. Az utóbbit választotta, s döntése eredményeként később két egészséges gyermeket szült. De az abortált gyermeki életet nem felejtette el sohasem.

Így körülbelül a normál emberi nyelv. Ám ez a nyelv már egy világot beszél el, anélkül hogy az abortált életet szóhoz juttatná. Azt az életet szükséges feltárni, amely „feltárulkozik magának még a világ megnyílása előtt és függetlenül attól”.²² Ezért fel kell forgatni a megszokott, „normál” jelentésekben rögzített logosz eszméjét és struktúráját. Mindehhez a testet kell megszólaltatni. Ezért teszi a testet a költő a lírai én prosopopeiájává. *A szemeteskosár* című legendában tehát hangsúlyozottan nem „a testhez történő beszéd” gesztusát tapasztalhatjuk meg, hanem maga a test *történő* beszéde válik tapasztalattá.²³ Ez verstechnikailag, prozódiailag és az intonációt tekintve is másféle költői kódokat tesz szükségessé. A szövegben gyökeresen átalakul pl. a ragozás, a szintaktikai elrendezés menete, hol a test beszél, hol a testben érző, tapasztaló, látó, kávéfőző, fájdalmat átérző én szólal meg. Hol elmarad az állítmány, hol csupán csonkán mondatik ki. A hat hosszabb, rímtelen verstest közül olvassuk az elsőt! Még mielőtt konkrétan is idéznék a szövegből, jegyezném meg, hogy a test beszédének megformálódása igen különös.²⁴

Először az a benyomása az olvasónak, mintha egy nő beszélne a férjével való megismerkedéséről („Férjhez menté.”), ám egyszer csak tudatosodik a befogadóban, hogy itt a nő teste beszél ugyanazon nő énjéről, szól hozzá vagy olykor beszélteti ezt az ént. Merthogy a szövegben nyomatékosan elkülönül az éntől valami nála eredendőbb entitás, a test önadódóan eleven alanyisága, ipszeitása, a „fogékony és *pathoszteli* hús”. Nos, idézzük fel a vers első részét, melyben a gyermekvárás döntésének körülményeit, magát a már állapotos testet, illetve a tragédia bekövetkeztét fogadjuk be!

Huszonöt éves volta, épp feleannyi, mint most. Csak úgy történtek velem dolgok. Nem én irányította életem, és azt hitte, ez így normális. Férjhez menté. Dolgozta. Mellette Közgázt végezte. És este holtfáradtan. Alig találkoztunk. A pénz kifolyt kezünk közül. Természetesnek vette, hogy nem szerete munkám. Osztályvezető volta, hozzám nem illett. Sok túlzott felelősség, terhes elvárások. Kiváltságok nyomasztotta. Titkárnőmtől bocsánatot, ha kávé t behozta. És egyszeriben úgy érezte, hogy egyesbe kerül, hogy élete rendbe, amikor döntöttünk végre, hogy gyereket szeretne. Egy hónap múlva már babára vártam. Mentem teljes kivizsgálásra. Nem volt kötelező, se szokásos. Én szerettem mindent megtervezve. Ekkor nem került sor a rákszűrésre. Furcsább, hogy négy hónap múlva igen. Ma se érte, mért. Már mozdult babám meg, mikor állapították, hogy méhnyakrák. Pedig ez jól diagnosztizálható. Ha korábban, lett volna minden más...²⁵

Az emberi szokások és a versolvasási konvenció miatt nehezebben tárul s hangzik fel a test beszéde. De ha végre meghalljuk, már tisztábban szól, s figyelhetünk rá. Pl. a „Nem én irányította / életem...” fordulatban az „én” a testtől elkülönült szubjektumként aposztrofálódhat, s az „életem” a test életeként jelenhet meg előttünk. A testi alany határozottan tartja fenn magának az egyes szám első személyű megszólalás ragozását és jogát, jelezve különültségét pl. azzal is, hogy egyrészt pusztán megnevezi az „én” cselekvéseit, másrészt énjével való közös történéseik elbeszélésére hagyja meg a többes szám első személyű alakot. Ez a diszpozicionális különbség versdramaturgiailag is releváns. Amikor pl. a gyerekvállalást beszéli el a testi alany, akkor a döntés, illetve annak következménye éppen a megszólalás nyelvben-ragozásban reprezentálódó különbsége révén válik a vers eseményévé:

És egyszeriben úgy érezte, hogy egyesbe kerül, hogy élete rendbe, amikor döntöttünk végre, hogy gyereket szeretne. Egy hónap múlva már babára vártam.

A testi én tehát egy mással összetéveszthetetlen szinguláris alany életként beszél el a sorsát, aki önmaga „redukálhatatlan szinguláris átélés”-ében adódik. S rögtön el is vétetik. A közös élet, az anya és a magzat életének közössége, melyet a test ad, amelynek a test ad egységes, egyedi teret, megszakad. A mondat, amelyre hangolódik, amely köré szerveződik, szervesül a költemény első szakaszában a test beszéde, a verstest, nevezetesen: „Már mozdult babám / meg, mikor állapították, hogy méhnyakrák” – éppen attól brutálisan katartikus, hogy a test mondja ki. *A szemeteskosár* testi alanyának voltaképpeni drámája az, hogy az életnek a testben, a test révén eredő önadódását az abortáló szakadás, eltávolítás mentén éppen a testben, a test révén veszíti el. A testi alanyban önmagában, a méhben sarjadó új élet a testi én betegsége által szakad meg.

A költemény egészét tekintve a további sorstörténés alakulása szempontjából döntő a testi énre, a „fogékony és *pathos*teli húsrá” fókuszált beszéd, a testi viselkedés e reprezentatív alakzatának leválasztása, elkülönítése a női szubjektumként beazonosítható éntől. Tudniillik végig e különbség határozza meg az események csomópontjainak létrejöttét. Amikor pl. meg kell hozni a döntést arra vonatkozóan, hogy a méhet eltávolítsák vagy ne, akkor szignifikánssá válik a testi, szinguláris ipseitás és a női identikus én közti különbség:

Orvosom abortusz napjára
szabadságra. Nem kívánt jelen lenni. Pár nappal később
behív, amikor azt hitte, már nem jöhet rosszabb. Közölte,
ki kell venni méhem, különben meghal. (...)
Bizonyosan hormonok is benne, de ekkor már
én csak gyereket akar, és másodsorban az életben
maradni. Élni már csak, hogy gyermekem felnevelje...

Ezen a ponton a testi-szinguláris vonások („méhem”, „gyermekem”), valamint a női szubjektum jellegzetességei („én csak gyereket akar”,²⁶ „különben meghal”, „Élni már csak”) oly módon válnak szét, hogy e különbözőség révén adódik az élet adódásának lehetősége. Mintegy ez a különbség lendíti előre s ölti az elkövetkezőbe a sorsmozzanatot. Ebben a különbségben adódik az élet, e különbség pedig a testi alany önmagához, saját másikához (a magzatához) fűződő viszonyából ered. Az élet az életből ered.

JEGYZETEK

1. Borbély Szilárd: *A Testhez. Ódák & Legendák* [47. *A lavór*]. Pozsony, Kalligram, 2010. 136.
2. Borbély Szilárd: *Adatok*. Debrecen, KLTE, 1988. *Fülszöveg*.
3. Borbély: *Adatok. Fülszöveg*.
4. Borbély: *Adatok. Fülszöveg*.
5. Borbély: *Adatok. Fülszöveg*.
6. Borbély: *Adatok. Fülszöveg*.
7. Vö. Martin Heidegger: „...*költőien lakozik az ember...*”. Fordította Szijj Ferenc. In: Uő.: „...*költőien lakozik az ember...*”. Válogatott írások. Szerk. Pongrácz Tibor. Budapest, Szeged, T-Twins Kiadó / Pompeji, 1994. 199–200.

8. Friedrich Hölderlin: *Hazatérés / A Rokonokhoz*. Fordította Szabó Csaba. In: Martin Heidegger: *Magyarázatok Hölderlin költészetéhez*. Fordította Szabó Csaba. Debrecen, Latin Betűk, 1998. 9. Vagy említhetjük még a madár apró lábainak, mozdulatainak jeleit a havon, a fák között, amint az a *Hosszú nap el* soraiban többször megjelenik.

9. „Megmutatkozhat-e a test anyagszerűsége a vers anyagszerűségében? E kérdéssel jelölhetjük ki Borbély Szilárd legutóbbi verseskötetének egyik poétikai tétjét: mit érthet meg a testről a költészet nyelve, és hogyan járulhat hozzá a testiség mint közvetítésre váró tapasztalat a mai líra öndefiniálásához” – kezdi Lapis József az *A testhez* kötetről írt kritikáját, majd később hozzát teszi, hogy „a vers (f)elolvasása a befogadót testi létében sem hagyja érintetlenül”, s a kötet különösen felzaklató és zaklatott versei kapcsán „a líra katartikus természetű hatásának fiziológiai tüneteiről, érzéki hatásáról” beszél. Vö. Lapis József: *Kísérlet és kísértés*. *Studia Litteraria*, 2011/1-2. 110., 112.

10. Michel Henry: *Az élő test*. Fordította Sutyák Tibor. Vulgo, 2003/3. 15.

11. Széplaky Gerda: *A halott test grammatikája*. A megváltás lehetetlensége Borbély Szilárd *A Testhez. Ódák & Legendák* című verseskötetében. Helikon, 2011/1-2. 146.

12. Herczeg Ákos: *A test grammatikája* (Borbély Szilárd: *A Testhez. Ódák & Legendák*). Alföld, 2011/9. 102. Itt érdemes észrevennünk és szólnunk róla, hogy mind az előbb idézett Széplaky Gerda, mind Herczeg Ákos a test *grammatikájáról* beszél, amivel magam messzemenőig egyetértek, mert ily módon a nyelvi elrendeződés szerkezeti, topográfiai mintázata jól olvasható a test felől. Ugyanakkor ezennel mégis inkább a test *retoricitását* helyezném előtérbe és szabadítanám fel, ami révén az (el)rendeződések metaforikus szerkezetisége mutatkozna meg.

13. Bernhard Waldenfels: *A normalizálás határai*. Fordította Csatár Péter és Kukla Krisztián. Budapest, Gond-Cura Alapítvány, 2005. 274.

14. Waldenfels: *A normalizálás határai*. 263.

15. Henry: *Az élő test*. 11.

16. Henry: *Az élő test*. 13.

17. Henry: *Az élő test*. 15.

18. Michel Henry: *Az élet feltárulkozik*. Fordította Sutyák Tibor. Vulgo, 2004/1. 76. Az anyaméh ebben az értelemben *in concreto* nem világi tér – nem is feltétlen szakrális –, hanem egy köztes hely a még-nem-lét és a már-meglét között az élet önadódásának intenzív folytonosságában, feltárulkozásában.

19. Henry: *Az élet feltárulkozik*. 77.

20. Henry: *Az élet feltárulkozik*. 76.

21. Krusovszky Dénes: *Hangot ad a búsnak*. www.muut.hu/korabbilapszamok/022/krusov.html. Utolsó látogatás: 2014. január 6. Ugyanakkor a nyelvi zavar, roncsolódás poétikai applikációjának sikeressége tekintetében nem mutatkozik egyöntetűnek a kritika. Herczeg Ákos pl. a kötet legendáiról, azaz a holokauszt és az abortusz átélte borzalmait taglaló szövegtípusról úgy tartja, hogy azok „a testi-lelki kín kissé hivalkodó, ugyanakkor nyelvileg meg is kérdőjelezhető” darabjai. Herczeg: *A test grammatikája*. 103.

22. Henry: *Az élő test*. 14.

23. Vö. Herczeg: *A test grammatikája*. 104. Persze, ha valaki megkérdezné, hogyan lehetséges, hogy beszél egy test, akkor erre azt válaszolhatnám, hogy metaforikusan, de megint csak nem a nyelv stilisztikai rétegződésének értelmében, sokkal inkább mindezt retorikusan elgondolva, a nyelvben folytonosan képződő eseményszerűt felszabadítva.

24. Lapis József kritikájában jól érzékeli s pontosan meg is fogalmazza a vers beszélőjének beazonosíthatatlan jellegzetességét: „A 23. *A szemeteskosár* című szöveg magánbeszéde úgy épül föl, hogy a személyragok rendre lemaradnak, nagyon különösen szórva széjjel a vonatkozathatóságot. (...) E módszer mindenekelőtt a vers szubjektumszerkezetére van hatással.” Lapis: *Kísérlet és kísértés*. 111.

25. Borbély: *A Testhez*. [23. *A szemeteskosár*]. 77.

26. Hiába marad meg a lírai én integritása – tehát hangsúlyozni szeretném, hogy itt nem egy skizoid személyiség rajzáról van szó, vagy egy személyiség skizoid hajlamának felerősödéséről a terheesség bekövetkeztével –, a testi alany felől az én szándéka határozott kontúrokat nyer. És ezt a költő újra csak a személyragozással érzékelteti.